

784754

1841

~~K. 1561.~~

П А В Т

1930
184a

6

Ціна 50 коп.

1930

V.N. Karazin Kharkiv National University

00786974

3

ПЛУЖАНИН

1A

ПЛУГ

~~K. 6561.~~

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ТА КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ
ПРОЛЕТАРСЬКО - СЕЛЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“

РІК VI

1930
184^a.

84754
БІБЛІОТЕКА

ЧЕРВЕНЬ 6
1 9 3 0

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
П Л У Ж А Н И Н

59
68

1423/1

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Укр. Друку“, „Картковому ре-
пертуарі“ та інших покажчиках
Української Книжкової Палати

Укрголовліт № 3373. 13/VI 1930.

Зам. № 1670. Тираж 1500.

А₅ — 6 арк.

1423/1
1423/1

П. ВІЛЬХОВИЙ

ЗЕЛЕНА ФАБРИКА

Продовження

VII

З дідом Кашикою робиться таке, що всім дивно. Він став найяхиднішим чоловіком на все село. І головне те, що це яхидство збільшується. Кого не зустріне з сільського активу, то так і шукає причини, щоб покепкувати з нього. А ще гірше буває, коли піде до Шкіля й повернеться п'яний. Тоді тільки про машинотракторну станцію й говорить.

— Що?.. Хочете дати нам обчищене яйце? Г - а - а?

— Підіть, діду, проспійться, а тоді й поговоримо, — відповідає йому голова сільради, — член партії Кононенко.

— Загордився й говорити не хочеш, га? Кононенко, товаришу Кононенко, загордився...

— З п'яним розмова коротка...

— А - а... по - твому я дурак? По - твому я дурак? Ти правий, ти правий товаришу Кононенко... ми не вчилися... Товаришу Кононенко... Простіть мене, неграмотного... А чого я такий? Га? Ви знаєте, що я ходив до школи без року неділю?.. Ви знаєте, хто я? Хто перший на цім майдані підняв червоного хлака? Ви не тутешній?.. Скажи йому, Семене, що я перший партизан й ось мої документи... Понімаєте?.. Мені больно... понімаєте, отут пече... розумієте, я стаю звірем, я зві - і - р...

— Знаєте, діду, п'яний співає, та все по дурному, то так оце й ви... Вас ніхто нічим не обідив... Ідіть проспійться й потім поговоримо...

— Максим Хведорович, Максим Хведорович, — ви не сердіться... Мені тільки больно... За що я кров проливав?..

Я партизан... Правда Семене? — ткнувся носом до виконавця, який стоїть наготові, щоб дід Кашика, бува, не простяг до нього свої кулаки. — Правда, Семене, — дід Кашика партизан, герой!.. — ще з більшим завзяттям говорить сам про себе дід Кашика. — Одно, бувало, слово: „дід Кашика наступає“, і ворог тікав, трепетав переді мною — розумієте?... Коли я розійдуся чого... розумієте, я звір, звір і мені такого, як... чуєте... не тікайте... Що?... Тікаєте? Од кого ж ти тікаєш, лярва?..

Коненко повернувся, суворо зміряв очима діда Кашику й, не пересчитавши всіх латок на його пінджаківі, якого йому подарував Шкіль, наказує виконавцеві:

- Семене, одведи діда додому.
- Кого, мене?
- Ходіте, бо гірше буде, — наполягає виконавець.
- Не піду. Я тут ляжу й не піду...
- Ходіте, бо вас же заарештують...
- Укуси себе ззаду...
- Ну, ходіте ж... — бере й тягне його за рукав.

Дід Кашика розмахується й так як стояв, не повертаючися, змазує долонею виконавця по обличчі. Коли б не голова сільради та Мозюпа, то, певно, виконавця дід Кашика замісив би в глину.

Мозюпа з дідом був у партизанах і вони один другого поважають. Коли Мозюпа бере діда під руки й хоче вести до сараю на соломі, то він тільки каже:

- Стой-стой-стой... розумієш, я й сам дійду...
- Ну що діду, — прощай розуме, як з горілкою зустрівся?
- Е-ех, Кіндратович, колись ми з тобою не так ходили... — коливається дід за Мозюпою до сараю...

Дійсно, дід Кашика був у партизанах, працював у ревкомі, в комітеті бідноти та й тепер він член комнезаму — тільки та різниця, що тоді він був активний, а тепер дезорганізатор. Дід Кашика виприснув з колії, як молодий бик й преться впоперек ниви. Це почалося ще після смерти тов. Леніна. Дід Кашика почув про смерть Ілліча й впав у розпач:

— Був один розумний чоловік... Тепер його немає й толку немає. Ну, хіба ж ми за це воювали? Тоді ніхто й не пис-

нув, а тепер уводять фактичеське землепользованіє, всіма справами заправляє сільрада, а комнезам одсувають... Вже навіть сперечаються, чи існувати йому, чи ні.

Так міркував собі дід Кашика після смерти Ілліча й дійшов до того, що й руки опустив. Почав заливати своє горе самогоном та горілкою.

— Ех, садуканти ви, садуканти,— говорить дід Мозюпі.— Налегку роботу зазіхаєте. З тракторами під ручку збираєтесь ходити... А чим же їх виплачувати?.. Хіба оцим гнидником, так це ж не підходить. Тай гнидник не мій,— коли б Шкіль не дав і цього, то... розумієте... світив би голим тілом... Е-ех, Мозюпо, Мозюпо!...

— Ну, спи. А то увечори збори громади, а ти як на-вмисне нализався. Піду ж я, бо ніколи...

Мозюпа поспішає до діда Максима, щоби з ним провести перед зборами ще засідання президії сільради, а дід Кашика в соломі дрімає...

VIII

Двери великої кімнати трудової школи розпинає натовп. Зі всіх боків так і сунуть, пнуться жінки, діти, молодь. Сьогодні всі хочуть бути на зборах. Якже! Сьогодні знов приїхали представники з машинотракторної станції й на по-вісті денній одне й теж питання: „організація СОЗ'у всієї громади й складання умови на обробіток землі тракторами“.

Довга черга біля дверей проштовхнула вже не одну со-тню до великої кімнати. Гаряче сперечаються за місце. Спішать сідати подалі від столу президії. Спека все збіль-шується. Лямпа, хоч і велика, а вже в куряві. Біля столу стоїть агроном Штанько. Він такий засмаглий, а губи аж померхли... Очі його розривають закутки, вглядаються в суворо-неспокійні обличчя. З такими очима агроном Шта-нько дуже скидається на рибака, що літає над сагою й пильнує за верховодкою.

— От коли б я був попом,— думає Штанько,— хіба б тоді треба було б доказувати, що краще для ниви: чи угноєння й чистосортне насіння з тракторами, чи піп з кадилом?

Агроном Штанько любить поговорити. Він уже добре знає Костянтинівців. Це ж вони були зірвали організацію

прокатного пункту в їх селі, довелося організувати його в комуні. Це вони зірвали землеустрій, це ж вони не додержуються й правильної сівозміни.

Агроном Штанько, бувало розповідає про певні плодозміни а дід Кашика твердить своє:

— Засіяти — діло не мудре... розумієте?... Сяк-так сколупай, а як бог уродить, так і буде.

І ото нечищене, непротруєне зерно розкидає „на щастя на здоров'я“, заволочить у одну борінку, та й край. Далі — то вже не його справа: буде година, буде й врожай, а ні — врожаю не жди...

Агроном Штанько нервово сідає, схилюється на руку. Чомусь згадав закордонну подоріж... Довелося йому бачити данського селянина... Хіба ж його можна рівняти з дідом Кашикою?... Та це ж день і ніч. Там селянин не може обійтися без газети, книжки, а дід на грамоту киває... Жаліє грошей, а от випити то в нього завше знайдеться з рубля... Три дні Шкілеві робитиме, а таки одробить на шклянку горілки... Та ще й не сам, а ще запряже й свою жінку, дітей, Шкілеві гній возити на город...

— Ой, діду, хоч ти й революціонера з себе видаєш, а як візьму я тебе за карк перед усіма — вилаю, а там хоч сердься, хоч як хоч.

Отак думає собі агроном Штанько і мідяне чоло його прорізується глибокими зморшками, що ніби пристарює молоде ще його обличчя.

— І так щодня, щовечора, щоранку з села в село, з хутира в хутір... По-бойовому, — до 14 закінчити справу з організацією території машинотракторної станції. Мотаєшся, як собака на прив'язі й не попоїси тоді, як треба... Отакі, як Шкіль, дід Кашика таж за тобою й сновигають, підглядають, чи була коли не з'їв ласенького, або чи не залицявся до вчительки... Як хочеш виїхати з села без якої історії, то ночуй в сільраді, спи на столі, їж суху тарань, а на дівчат і не дивися.

Село Костянтинівка найгірше на весь район... Коли його зламати, то далі піде легше... Завтра, мабуть, вже перепочину, буду ночувати вдома й висплюся за всі ночі... А тіло їсть туриця, як іржа ніж...

Агроном чухає бік і йде до дверей. Дивиться, аж ще більша половина проситься пустити й їх на збори. Агронома дивує, що це вперше доводиться таке спостерігати. То, бувало, просили, по півдня виконавців ганяли, але на збори не йшли, хоч ти їм вуха ріж. Сьогодні ж самі йдуть. Навіть жінки з немовлятами прийшли.

— Та там вже набилося, що й вуж не пролізе...

— Та ми хоч якнебудь...

— Що ж робити?— звертається до вчительки агроном.

— Доведеться й другу кімнату відчиняти. Там же стінка між ними зі складними дверима...

— Гаразд... робіть...

Агроном Штанько виловлює очима серед натовпу наче в сосяниках сільський актив. Побачив голову сільради Кононенка, вчительку, комсомольця Петьку, Мозюпу, жінделегатку Цехмистренкову й Конюру. Побачив і кожному прижмурив очі,—це знак: готуйся, хлопці...

Агронома трохи непокоїть, що так довго немає діда Максима. Кому - кому, а йому, як новому директорові машинотракторної станції, треба вже тут бути. Казав, що поїде до комуни на години три, не більше, а вже і вечір, а його немає...

Штанько вийшов на ганок й не встиг засмигнути вечірньою прохолодою, як з натовпу виринув дід Максим, а за ним видряпується й товаришка Ганна. Дід Максим поспішає вхопити за руку агронома й, усміхаючись, запитує:

— Ну, як?

— Зібралися...

— Значить, добре...

— Цього я б не сказав, діду... товариш директоре...

— Ой, ні... ти, будь ласка, мене директором не взивай. Це буде тільки для офіційних бумажок,— директор Максим Курман... а так я був і зостанусь дідом Максимом. Добре?

— Яюсь незручно...

— Брось... брось... брось... ходім же...— говорить і підкручує до гори вуса, застібнув на всі гудзики пінджака й підтягує паска, наче йде він до командира сотні, а не на збори.

Коли ввійшли до темних сіней, то з закутка почулося:

— От таки вмолотять...

— Кого - о - о?.. Нас?

— Не знаю, як хто, а я цілу ніч і на волосок не спав — страшно нам оце діло...

Агроном і директор підійшли до столу, а Ганна біля дверей прилипла. Вона дістала чистеньку хустку та витирає розпалене обличчя. Ніздрі її ходять наче в стригуна, а груди здіймаються і немов огнем пашиють від неї. Бризки цього вогня нервують Мозюпу, який хоч і говорить біля вікна з білявою комсомолкою, але думками там, де стоїть Ганна.

— Ну що ж, можна починати, — говорить до голови сільради сивий директор машинотракторної станції.

— Граждани... А ну там, тихше... Будемо починати.

— Та пора б уже...

— Граждани, давайте обговорювати... — говорить Кононенко і дивиться собі під ноги, наче що згубив — давайте обговорювати...

— Та що обговорювати?..

— Еге... що?.. — шпигнули очима запитаннями зі всіх боків.

— Давайте ж я кінчу, а тоді вже й ви...

— Та що кінчать?

— Незнайоме діло...

— Хвахт...

— Незнайоме діло й хочемо спробувати самі показувати... — кричить з середини дід Кашика.

— Знаємо, як ви хазяйнуєте, — не втерпів агроном... — ще хтів щось говорити, але далі дід Максим його прицитькнув.

— І без вас хліб їли — менше доходили, то й хліб родив, а тепер і кнопку жмете, а дощу немає, розумієте?.. Озимини не можна ще сіяти... — огризается дід Кашика й щупає свої вуса, що корінцями пшениці звисають на губу.

— Граждани, це не порядок... Чого ви сюди зійшлися?... Рішати справу організації машинотракторної станції? Чого - ж не дають її обговорювати? Ось...

— Та що ти на мене визвірився, я ж мовчу!.. — кидає Шкіль слово, як маточину. Шкіль мовчить. Він тільки прислухається, хто й що говорить. Коли що почує наперекір своїх плянів, то дивується й прицмокує губами:

— Ая-яй... яй... яка ж і темнота... не розуміє, що це ж петля... Милости прошо: та ж сама панщина, тільки в новій хормі... От би сюди отця Івана.

— Товариші, граждани... порядчок...

— Коли ж буде так, як у машинотракторному товаристві, то к чорту!— йорзаться Смерека.

— А на чортового батька нам твої трактори?..— лементує дід Кашика.

— Та я не про станцію, а про наше бувше товариство тракторне...

— А мені почулося...

— Та мовчіть же! Діду, мовчіть, а потім говоритимете хоч до ранку...

— Та це вже чули...

— Граждани-товариші...— хвилюється голова зборів і ляпає козирком по столі, наче ним думає втамувати крик,— та давайте ж все по порядку обсуджать...

— Говори...

— Для нас потрібний трактор... Ми, трудяще населення, в цьому вже переконалися... Тільки машина, агрономічна наука й техніка витягнуть наше село із злиднів... Як організувалася комуна „Зоря“ то що тільки куркулі й не мололи: „ага, претеся в комунію... будете ви кандьор істи... а на роботу пльотками заганятимуть“... Тепер ви знаєте, що комуна росте, вона вже об'єднує двадцять дев'ять СОЗ'ів двадцяти дев'яти сел району... Тепер вже з невеличкої колись комуни бідняків утворився ось на наших очах величезний куш колгоспів... Швидко піврайону прийме машинотракторну станцію... А наше село організувало невеличкий СОЗ... Де ж це видано?

— У-м-гу-у...— умгикає хтось з середини...

— Давайте ми, біднота й середняки, обсуджать це ділом, приймемо умови станції та перейдемо всім селом, без куркулів, на статут спільної обробки землі...

— У-м-гу-у...

— Обробіток станцією стоїть дешевше й лучше. Буде улущеніє врожайности...

— У-м-гу у...

— Та хто там мугикає? — тріснув очима Кононенко по голові Шкіля. — Граждани, — продовжує далі, — не лякайтеся машинотракторної станції. Ідіть на зустріч радянській допомозі...

— Чи це касається тільки нашого села, чи всього союзу?

— Чи це справа добровільна, чи як? — схопився із запитанням і дід Кашика.

— Задавайте питання. Тут агроном і директор станції, — вони отвітять.

— Чого це вас бенеря так приспичила: давай і давай колектив, а може ж це ліпше робити поступенно... Ото організували СОЗ і хай би воно сходило... Ми люди старі, — бувало й опарку вчиню, а вона запечеться в гарячому, бо спішила, гадала, що тепленьке... Отак воно... по-мо-йому, хто поспішає навпростець, то дома не ночує... — це напівсидячи говорить жінка Смеречина.

— Вірно бабка говорить... — підтримує дід Кашика.

— Що воно буде, комуна, чи як? — не всидить середняк Середела, і усе совається, оглядається на боки, прислухається, хто саме й якої співає.

— А хто ж буде ділити колоском? — тягне, наче з під землі викопує Ялисей Іванович Бриль. Це запитання всіх черкнуло. Всі оглянулися й очима шукають маломовного Бриля, думаючи про себе: „диви, за всі роки радянської влади вперше Бриль, старий дідуган, — і то на збори прийшов та ще й голос подає... Ну й ну... Оце так колихнули!“...

— А чи знатиму я, де моя нива?

— На роботу мабуть нагаєм заганятимуть, як ото колись на панщину?..

— У-мгу-у...

— Таке... таке... панщина, що й говорить... — обзивається не без злоби худорлява жінка.

— Буде вже, хай відповідають...

— Так, слово даю агрономові. Товаришу Штанько, відповідайте...

— Я гадав, що вже сьогодні не доведеться читати договір, а гадав по-хазяйські будемо рішати справу... Тобто, гадав, що візьмемо обробіток ниви плугом селянським і

трактором, візьмемо господарство бідняка, середняка й куркуля та порівняємо...

— Тільки ви вже куркулем не лайтеся...— зауважив Смерека.

— У нас куркулів немає — гаряче викрикує дід Кашика,— він спішить сказати швидко, наче боїться, що йому не дадуть висловитися.

— Так от, куркулі у вас є... Хіба Лузани, Середели та Шкілі видохли?... Та хай їм всячина, я от що хочу говорити: куркуля, хоч би він і мостився у машинотракторну станцію влізти,— так ми його не приймемо, про це ось і в договорі говориться. У першому пункті договору говориться, що всі межі, які відділяли індивідуальні земельні участки окремих селян, знищується. Земля зводиться до одного великого масиву й запроваджується правильний багатопільний сівозмін.— Зрозуміло?..

— Давай далі...

— Вся робота на полі (від оранки й до молотьби) виконується механізовано, машинами,— на основі агротехнічних заходів. На всі роботи найманої сили використовувати не можна. Всі роботи виконують тільки ті селяни, що їх обслуговує станція... Зрозуміло?..

— Та понятно... понятно...

— Отже, маємо не тільки усупільнену землю, але й працю. Станція бере на себе обов'язок навчити селян всякій роботі на тракторах, на складних машинах, а також дати необхідні агрономічні знання для культурного господарювання. Всі витрати, зв'язані з амортизацією та ремонтом сільгосподарчого реманенту, купівля горючого та масла для тракторів і утримання агрономів,— це все йде за рахунок станції... А це понятно вам?..

— А що ж тут непонятного?... все понятно...

— За всі ці послуги станція бере 25 відсотків врожаю всіх озимих і ярових посівів відразу ж після молотьби. Земгорада ж свою долю (зерно, солом, полова) розподіляє по своїх наділах. Всі свої товари лишки здаються організовано одразу після молотьби по ціні, що її встановлюють державні чи кооперативні хлібозаготувачі. Станція в перший рік замінює селянське звичайне зерно на чистосортне.

А потім, після молотби zostавляють посівного зерна для всього масиву й зберігають його в спеціальному приміщенні. Станція не тільки впливатиме на підвищення врожаю. Вона допомагатиме в розвиткові та поліпшенні скотарства, садівництва, птахівництва, тощо...

Одним із головних заходів колективізації, що її проводить машинотракторна станція,— є утворення неподільного фонду колективізації. Він складається із акцій, що їх скуповує кожний двір. Цей фонд створюється за такою клясовою ознакою: бідняцькі двори дають по два карбованця з гектара, а середняки три карбованці. Цей фонд колективізації знаходиться в розпорядженні цілої земгромади.

Складання умови є справа добровільна. Кожен двір має право досрочно відмовитись від складання умови, тільки про це треба наперед за рік подавати заяву. Договір, що його сьогодні підпишемо...

— Та то ще поба-а-чимо!— примружує все в зморшках око дід Кашика.

— Та не перебивайте ж...

— Договір, що його сьогодні підпишемо, буде існувати п'ять років...

— Не діждете!..— жбурнув хтось, наче вихор кинув охапок рогозу в вогонь.

— Ич, куди хилять!.. розумієте?..— це яхидно противиться дід Кашика,— ич, куди хилять, так ви вже нас так душить...

— Дайте слово!

— Дай, я скажу!..

— Максим Хведорович, запиши там і мене!..

— Дайте я скажу!..

— Всі, всі скажете, тільки по черзі... Ну, говори,— ти перший просив...

Дід Кашика швидко підвівся й почав, скрипучи й запинаючись:

— Я думаю, правда, що ми бідняки. Бідняк сидить голодний. Я первий хату розкривав, щоб догодувати корову... Але ця жизнь бідняку не знакома, через те й остерегаємось... Розказують нам все, наче б говорять, як по-писаному,— ніби то так і робити його, як говорять... Оце нам

не ясно... Тут треба, щоб я бачив, а не тільки чув... Ми тут всі кріпаки колишнього пана Запари.. Ввесь вік на нього робили, а оце тепер приобрели й собі земельки... Хочемо сами стати хазяями... Пробуємо, а ви приїхали й тепер стоп [машина. Оця перетурбація нас лякає... лякає... Хто ж буде ділити колоском? Бриль правильно питає, а ви говорили багато, а про це й не сказали нам, не розтлумачили так, щоб не тільки я, а й Бриль, і баба Смеречиха і всі ми зрозуміли в чому тут уся загвоздка... Ось що нас лякає... Я ще й так скажу: я не мав зовсім нічого, тепер є земелька, завоював її я чесно, вже стягнувся на коровку й кабанця, зароблю яку копійку, вип'ю бутилочку й радіуюсь зі своєї жисті, а там же цього не буде, неволя буде...

— Правильно!..

— Да... я ще й так скажу... — відсапнувши продовжує дід Кашика.— Чи ото моє серце кров'ю не обкіпає за ту межу? Чи мало я на їй поплакав? А тепер ви хочете зробити так, що я не знатиму, де моя й межа... — дід Кашика сів і вже сидючи докинув, наче в повний мішок ще пригорщу:

— Не знають, як навести в колектив людей, та й крутять... уже б брали кия, та й заганяли б усіх у комунію...

— Ми не боїмося — говорить середняк Смерека, — але ж ми не хазяйнували... То правду дід Кашика казав... Я трудяка й у мене родить краще, є в мене й кусок хліба та до хліба... Я раю тільки трудиться... Поживемо ще так, це справа добровільна, як то говориться і в договорі... Поживемо й побачимо... Хай сусіди наші обробляють станцією, а ми придивимося, як воно й до чого — та тоді може й ми перейдемо... Я кончив.

— Слово має товариш Мозюпа...

— Доки ми, товариші, труситимемо, як дід Кашика, ланцями? — вильотом почав свою промову секретар партосередку.

— Ми неможливі, чи куркулі? Це ж нам, трудящим а не куркулям, радянська влада допомагає трактором. А ми цураємось машини. Трактор, товариші, нам дається, щоб земля родила не так, як отець Іван каже, а так, як агроном,

наука, техніка... Ну, як, товариші, хто з вас за станцію?

— Добровільно... хто хоче, хай той і записується.

— Де ж голос нашого комнезаму?

— Советська власть, скажу я вам, товариші,— говорить Ялисей Іванович Бриль,— для нас і так хороша... скажу я вам, товариші, тільки советська власть і дала нам жисть, а от тільки тракторна станція — оце біда... Йй бо, правда... скажу я вам, товариші, хоть би ще трохи подождали...

— Нас заїдає недоуменіє — висловлюється жінделегатка Цемистренкова. Вона чекала, що Мозюпа щось інакше скаже, бо ж добре пригадує, що раніш і Мозюпа не вірив у швидку організацію машинотракторної станції. Сьогодні ж вона слухає Мозюпу й сама собі не дасть ради,— одне чоловік думає, а друге говорить.

— Ні, я буду прямо говорити,— тай продовжує:— За вуглами, ми всі багато говоримо, а тут мовчимо... Ми організація й повинні сказати своє слово. Мені здається, що правильно буде, коли ми скажемо: будемо существовать як хочемо, вольному воля...

— Це ти під впливом куркуля — міряє її очима Ганна й агроном. Вони ніколи не чекали такого виступу з боку організованих. Найбільш це непокоїть агронома. Вона, така хороша молодиця, завжди з розумними речами, а отже і йй хтось підставив ніжку.

Агроном помітив, що Цехмистренчиха зловила його очі на своїх ліктях і загорілася... ніяково всміхається...

— Граждани, слово бере директор — товариш Максим Курман...

— Я дуже радий, що маю нагоду ось тут бачити все село...— твердо й впевнено говорить дід Максим. Він аж нахилиється, зазирає прямо у вічі зборам. Всі вже давно чекали на його виступ. Декого брав сумнів, що такий простий дід і вже на директора його призначено. Коли почав він говорити, то стало так тихо, що чути як шипить гніт великої лампи над головою.

— Товариші, радянська влада вживає всіх заходів, щоб підвищити врожай наших нив. Кожний з вас знає, що недорід буває переважно від кепського обробітку землі. На

межах і обніжках царює шкідник — бур'яни. Ось тому то тепер і утворюють колони залізних коней, машинізується сільське господарство, годі індивідуально ціпом бити себе по голові... Усупільнюється праця, бо в гурті краще й працювати... Цього року й ваш район зустрічає осінь колонами залізних коней... Як же станція працюватиме й які умови роботи? Чи це часом не панщина?

Такі думки й не дивно почути від вас, бо, дійсно, це справа нова. Так от. Коли ви вибираєте голову сільради, то ви ж йому довіряєте... Ви вибираєте самі і радянську владу. Як же можна не вірити представникам партії й радянської влади? Це ж радянська влада, а не пан Запара хоче допомогти вам трактором. А ви знаєте, що радянська влада землю у панів забрала, їх вигнала... Наділили вас найкращою, перевели землеустрій... Вашому селові, як біднішому, порівнюючи з іншими, найбільше дається різних пільг, кредитів... Але зі всього цього толку мало. Тільки куркулям у вас живеться добре, а от дійсно бідняк і середняк господарює кепсько, правильного сівозміну не додержується... Дід Кашика плює на постанови вашої ж таки громади щодо агромінімуму, вже завели й вівсюги,—показував же мені вчора сам Смерека... Каже, що воно на ниві вівсюжок, як шкура... Дід Кашика має 12 десятин землі, самий лодол йому припав, бо він по землеустрію як бідняк виділився в першу групу... Але що з цього? Він хату розкриває, щоб догодувати корівку, а Шкіль на його землі розкошує... Панські блюдолизи у вас ще не приборкані. Вони у вас у почоті. Лузана, всім відомого жандарма, хоч радвлада і позбавила голосу, але він у церковній раді за голову і разом з попом Іваном мастить ваші голови олією... Вашим салом та по ваших же й губах... Тут хтось казав, що нібито куркулів у вас немає...

— Що нема, то нема... — запевнює дід Кашика. — Хіба в нас куркулі? Он у Дар-Олександровці — так то й я понімаю, що куркулі...

— Не шукай, діду Кашико, куркуля десь поза городами. Беріть село й гарненько придивіться. От візьмемо для прикладу сплати сільськогосподарського податку. Не всі ж однаково платите. Є такі, як Цехмистренкова. Вона має на

п'ять їдців—п'ять десятин землі. Податку вона всього на всього платить 5 крб. 20 коп. А бідніші за неї нічого не платять. Дід Кашика нічого не платить. А от Машенко, Конюра, вони мають по 5 десятин на 8 їдців і на 4 другий. В одного двоє коней, в другого — один і корова, вони платять по податку сорок два карбованця...

Такий же, як Ошура — платить двісті двадцять карбованців, бо він хоч і має 15 десятин на 6 їдців, але в нього, крім коней і звичайного реманенту, ще й молотарка й вітряк. Бачите, не всі однаково живуть. Між отими, що найбільше платять, є спекулянти хлібом, маслом, салом, скотиною, визискувачі найманої праці, є й такі, що дають свій реманент і тяглову силу на одробіток...

Хіба таких у нас немає? Є. Он перший сидить славно-звісний Шкіль. Такі навіть пролазять і до комнезаму. Я тут з тиждень копався й виявив таке: в час перевірки рядів комнезаму викинули бідняка за те, що він тільки членських внесків не сплатив. А такого, як Чимков, що платить податку понад 130 крб. — не викинули. От і вийшло: біднякові, якого викинули, Ананію Приймакові, треба було заплатити податку 92 коп., так ви йому не скинули їх, бо він же не член комнезаму. Довелося йому, горяці, заплатити ще копійку й пені за несвоечасну здачу. А от Чимков одержав скидку на 50 карбованців бо він же у вас член президії сількомнезаму... І це робиться під боком у партійного осередку, якого чистка партії не погладить за це по голові. Це говорить за те, що куркуль уміє себе маскувати. Він ось тут не виступить. За нього розпинається дід Кашика...

— Та що ви його слухаєте? — лящить хтось з задньої лави.

— Балакати вони вміють... Хіба ж ото дурно їм гроші платять?

— А скільки ви, товаришу, получаете?

— Бач, як одівся... бідняком прикидається, а сам певно капіталістом був?..

— Брось, діду Кашика, — це дід Максим, той самий, що про його тобі Омелько Дробіт розказував...

— Да...

— Да-да... як нас, так і видно, а своїх жінок у шовки кутаєте...

— Та мовчи, бо за такі діла комусь добре влетить...

— Та що мовчи? Га?—репетує худорлява жінка, що тільки з того й живе, як заробить у Лузана яку копійку...— Ми обірвані й голодні... дожилися?... Розхльобуйте тепер сами. Поки був християнин у животі, то й Росія була, хліба досталь було, а тепер полюбуйся, бач?

— Та, громадяни... давайте дослухаємо до кінця,— переривається Кононенко.

— Од такого чорта не одмолишся, а тільки одкупишся.

— Та ви беріть слово, як і всі, та сюди виходьте, а не горланите там з кутка. Я нікому слова не даю. Товариш Курман, продовжуйте...

— Добре тому жити, що вміє говорити... Дожилися, що робиш над землею, а й петльованої галушки не з'їси.

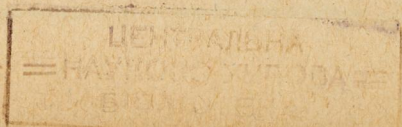
— Як хочеш їсти калачі, то не сиди на печі.

— Хто там не слухається? Товариші, хто там ото все говорить? Га? Не чую...

Тихо. Один на одного тільки зир-зир...

— От на моє й вийшло, що й тут між нами є куркулі та їх прихвосні... Це вони зривають справу організації станції, бо коли розглянемо обробіток поля, то вийде, що куркулі мають тут ласенький кусок. У вас на 411 дворів не мають зовсім тяглової сили 89 дворів, а таких, що не мають і реманенту—238 дворів. Звісно, щоб обробляти землю треба йти до заможного, до куркуля й кланятись йому:—Що беріть, то беріть, тільки виоріть, посійте, скосіть, звозіть і змолотить...

Вчора ми розглядали справу цю на виробничій нараді. Агровиконавці, селяни-дослідники, авторитетні середняки, такі, як Конюра, Леонов, голова земгромади—Вишняк і низка товаришів незаможників, таких як Цехмистренко, Довбня, Сидоренко, Лемішка та й комсомольці з червоноармійцями—всі вони й я з ними довго сиділи підраховували... Вийшло, що бідняк, коли він не має тягла і реманенту, ось що витрачає: щоб виорати ниву, патить 7 карбованців, волочинка тільки в один слід коштує рубля, а треба ж волочити

у три борони, от і платить три карбованці. Цю ниву засіяти сіялкою — вісім карбованців. Скосити (тільки звалити) — три карбованці. Вовиця обійдеться теж три карбованці, за молотьбу платить не менше шість карбованців. От де правда... Візьміть ці цифри, перевірте, чи правильно виробнича нарада обчислила всі витрати. Потім порівняйте... Майте ж на увазі, що коли станція оброблятиме, то врожаї підвищаться на 20—40 відсотків. Тобто, ви заплатите станції тим, що од хорошої обробки машиною прибавиться врожай. На Україні вже таких станцій сотня. За п'ятирічним пляном їх буде кілька сот. От коли вже так боїтеся, то надішліть своїх делегатів до такої машино-тракторної станції, як Баштанська, Снігурівська, Шевченківська, де вже вони працюють. Ми допоможемо делегатам. Вибирайте хоч би й того самого діда Кашику, Конюру, Цехмистренкову. Це діла не міняє. Ось так треба підходити до цієї справи...

— Ум-гу-у...

— А як же хліб, по карточках їстимемо? — плямкнув дід Кашика.

— А й справді, товариші, — захлипуючись підхоплюється Конюра. — Я раніше, всі ви знаєте, був і проти колективізації, і проти станції. Тепер бачу, що я і ті, що зі мною так думали, помилялися, більше вірили куркулеві. Тепер я виправляю свою помилку, — я перший вступаю до нового колективу. Ми сьогодні обговорили питання колективізації. Ми хочемо, щоб наш маленький СОЗ перетворити у великий, все село щоб було його членами. Тільки я й всі члени новго СОЗ'у не хочемо приймати куркуля, хоч дехто з них і прикидається добряком. Ну, от хоч би взяти першого з них — Шкіля...

— Не заривайся...

— А то що?

— Мишку зірвемо...

— Свій лікоть лизни...

— А ти не підпрядайся... — мстивим поглядом ріже Конюра дід Кашика.

— Ти сиди, як сидиш — накидається Конюра, як шуляк на курку.

— Як хочеш собаку вдарити, то грудку знайдеш.
— Так отакий він, диви?!
— А хіба це йому первина зпідтишка холоші рвати?..
— Лазун, і своє і чуже нюхає в один ніс. Ха-ха-ха...
ха-ха-ха...

— Та це хотять укрутити, щоб потім хліб чоком заби-
рали...

— Од такої роботи поли вріж та тікай...

— Тікай додому, бо он уже на заметку беруть...

Останній викрик з темного кутку, наче громом приго-
ломшив усіх, загалакали, розкочилися, шарахнули, хто куди
улучив. Брязнуло вікно, тріщать двері...

— Що сталося? Граждани, порядок, товариші... — Але
ці слова Кононенка наче з льоху, — ніхто навіть і не огля-
дається...

Один тільки Шкіль як сидів, так і сидить, хоч би тобі
трохи зворухнувся. Правда, очима він пряде. То на Цех-
мистренкову, то на Ганну, то на агронома, то на Кононенка,
Мозюпу, Конюру й діда Максима. Коли вони виходили остан-
німи, то Шкіль тільки зашарівся, бо агроном взяв Конюру
за плече й струснув його, мовив: „кріпися, браток, наше
буде зверху“...

— Е-ех. З якою люттю він би заткнув оце глотку отому
Конюрі, — думає Шкіль. Тільки думає, а поворухнутися бо-
їться, кізяком примерз. Сидить змій, і мріє... Він серед
поля... діда Кашики поділ... рівно, як на долоні. Го-
ровий чорнозем... Тільки но скосили білоколосу гирьку
і почали в'язати... Тай копи ж. А тут тобі туча... Чорна,
свинцем як не вдарить по голові... лине дощ і пропала...
Щоб було Кашички з дітьми не відпускати на баштан?..
Хмара насувається... хоч і руки розстав напроти — все одно
не зупиниш...

Линув дощ із грядом, аж здрігнувся Шкіль...

— Так он воно що...

Останній рік Шкіль машину чи коней за гроші нікому
не дає:

— Або давай спрягатися, або одробиш, — бувало говорить
Шкіль, коли до нього звертають за допомогою. В такий
спосіб він має завжди робочі руки. Навіщо ж тоді йти до

зпілки Всеробітземлісу? Навіть борошна коробку хто позичає, чи хлібину, то й то на одробіток.

До революції Шкіль все робив так, щоб ним пишатися. Хорошу кам'яницю - хату відбудував, садибу обсадив тополями, обгородив високим міцним забором... А що вже садок насадив, так більшого ні в кого немає на всю Костянтинівку... навіть пісню склав:

— Ех... усадьба моя дорогая...
Ви будівлі мої милі,
Хата й конюшня бетонна,
Дві клуні й комора,
Два сараї й три льохи...
І ви милі ясиночки і дубочки,
І ви лози й верби,
Ви ж до всього придатні:
Хоч держак і граблі,
Хоч на клуню і сарай...
Ах, усадьба, красавиця,
Моя й дорогая...

Тепер Шкіль все робить навпаки, так, щоб ніщо не кидалося на очі. Дахову бляху на хаті нарочито розкрив вітрам на втіху. Забор розламав ще з осені, а хвіртку зняв із завісів, щоб од вітру теліпалася...

Коні повесні завжди спродує, щоб не попадали в оподаткування. На землю вже не так вдаряє: „нащо я буду насівати того хліба, як його забирають і не дають такої ціни, як мені хочеться?... „Більше шабає. Кому сам купить могорича, а то й йому куплять за те, що поцінно підіб'є коня, корову, свиню чи вівцю. Не тільки вип'є, а й потоваришує.

— От чолов'яга!.. — іноді про нього почуєш біля млина, чи кооперації, — і попили ж ми оце з ним?..

У Шкіля пелька без дна. Так ото й скуповує чи облігації, чи яечка, або соломі, сіно, бере й дає гроші на проценти. А не то візьме у сусіда й вигодує биків, чи то вже й сам уже продає...

Коли ж доводиться Шкілеві платити який податок, чи там що, — то він завжди й не спішить і не відстає. Хлібні лишки здав з точністю до фунта. Зоставив собі з півтисячі пудів. Якщо дуже налягатимуть, то ще заплатить за двісті, хай триста пудів... Йому стільки ж ще винні такі, як дід

Кашика. Брали на позику, до нового, а тепер повернуть і проценти він не бере,— хай ліпше одроблять руками. Звичайно, коли просить хто позичити, то він довгенько відмовляє, бідкається, а потім :

— Ну-у, де вже тебе діти, поділюся — може й мене колись пожалієш... — Така вже вдача в Шкіля. Він веде свою лінію, б'ється за свою точку. Його тактика й маневрова здатність обезброює сільський актив... І він набиває де в кого собі й авторитета. Хоча й позбавлений виборчих прав, але іноді й на комнезамських зборах буває. Завжди в нього є свіжа копійка. Дає її у обіг кооперації за великий відсоток, дає борошна вдові Мотрі, щоб з половини самогонку гнала...

Хоча сам і не курить, але в кишені завжди носить цигарки „Епоха“. Коли який робітник приїде, чи шефи, або представники деякі, то завжди будуть ночувати у Шкіля. В нього для всіх знайдеться і квартира, є що їсти й пити... Ще й досі Мозюпа квартирує в Шкіля, бо власна хата вже розвалилася, а нової Мозюпа будувати не хочет а не має й рації.

— Сьогодні тут, а завтра там... — думає собі Мозюпа, а в Шкіля зручно, недалеко від сільради й не дорого Шкіль бере з нього за квартиру.

— Так і живу... — іноді говорить Шкіль, наче зпросоння, — на обличчі не вгадаєш : чи він говорить про хороше, чи погане життя.

— Так і живу... Так он воно що?... — Очумався Шкіль, як почув з дверей голос діда Кашика :

— Ходім уже, чуєш ?

Коли вийшли на вулицю й повернули на свій край, то дід Кашика вніс у вухо Шкіля :

— Плянують Конюру надіслати делегатом туди, де ото вже працює тракторна станція...

— У-м-гу-у-у...

IX

Другого дня ще ранком дід Максим, або ж як всі його тепер називають, хоч він і сердиться: „товариш дирехтур“, побував у Райпаркомі, розказав секретареві всю історію з Мозюпою, поговорив телефоном з округою, умовився з редакцією

округової газети, що вони до району машинотракторної станції сьогодні ж перекинуть виїздну редакцію, що тепер працює недалеко, в сусідньому селі по хлібозаготівлі.

Увечері приїхали до Костянтинівки два автомобілі похідної газети. Нє гаючись, скликали відкриті збори партійного осередку.

По селу так і загуло, ніби буря копиці поперевертала... Як пішло, пішло...

— Чи ти ба? Аж оце вже край підішов...

Дар-Олександрівські куркулі ще вдень приїхали до Костянтинівки й розпитували:

— Чи ви ще тут держитесь?..

— Держимося,— відповів Шкіль.

— Так ви, хлопці, збирайтеся, та поїдемо до нас. Ми теж у себе провалили, але чи надовго? Бач, он вже й газетку почнуть видавати... Ми оце рішили ще раз з'їхатися. В Сутули на квартирі кущовий агроном—свій чоловік. А ви беріть отця Івана, бо поїхали наші до округи просити архирея,—хай виїде, поговорить з народом... Так що сьогодні з нічним поїздом буде й архирей...

Директор станції радо вітає редактора похідної газети т. Хосою й дякує, що не підвела таки редакція.

— Бачите, я був би разом зі своїми товаришами, але робив там доповідь на бюро райпаркому,—тому й затримався оце, а реб'ят надіслав уперед, щоб на вечір і нараду активу скликали.

— Так ви поставте свого мотоцикла ось у сінях, тут його ніхто не зачепить, а ви ходімте на відкриті збори партосередку. Недавно почали...

— Ви... ви... член партії?—запитує Хосою діда Максима.

— Так... так...

— Так будемо на „ти“...

— Добре, голубе... Ти мене тільки не називай директором, а просто—дід Максим...

— А ви мене—Хосою... от і усе.

На партзборах самокритика в розпалі, прихід гостей майже й не помітили.

Жінделегатка уважно вислухала всі закиди щодо її виступу на загальних зборах земгромади й почала:

— Хотіли перевернути до гори дригом і щоб не попаритися? Ні, брат Мозюпо, ти обшупай перше свою голову, чи не росте там у тебе правий ухил, а потім берися за мене... Я, власне, передала тільки те, що місяць тому ти сам мені торочив... А тепер до хиб нашої роботи. Хіба ви не забуваєте, що тепер рівноправіє? Як жінки не схочуть іти до колективу, що їй зробить чоловік? А ми що зробили, щоб таку, як он у Конюри,—переконати?..

— Цехмистренкова правильно каже про роботу серед жінок,—тихо говорить товаришка Ганна.

— Може я говоритиму не по суті, але не перебивайте мене. Я зберуся з думками... так багато хочеться говорити... Мені здається, що на жінку мало звертаємо уваги... Таку велику справу, як організація машинотракторної станції, робимо без жінок... І так ставляться до жінки не тільки у вас. У нас у комуні жінці довіряють тільки курей, доїння, кухню... Гадають, що вже як організували дитячі ясла, то вже й все зробили для жінок... Ні. Ми хочемо так само бути і на керівничій роботі...

— Ти ж член ради...—обзивається Конюра.

— Спасибі за добре слово... Але ж чого це мені стоїло?... Я не знаю, де вже в мене стільки й сил береться... Хай друга спробує пробитись так. Так от, не легко жінці працювати на керівничій роботі, коли вона на неї й висувається. Тут потрібна щоденна товариська нам допомога... А вб'ємося й ми в колодочки, тоді бувайте здорові... Далі... Що ж далі? Да. Скажу і я про Мозюпу. Ти на відповідальній роботі й з тебе найбільше спросу. А на роботі кооперації ти себе виявив кепсько. Куркулі дістають кредити, береш у них гроші на проценти,—хоч би в того ж таки Шкіля.

— Свою любов видаєш,—бовкнув Петька.

— Це сюди не стосується. Люби хоч чорта, але себе не продавай. Часом і між кропивою росте рожа. Я говорю про те, що бійся не того собаки, що бреше, а того, що ластиться... Мозюпа ще й досі живе у Шкіля, хоч про це вже й говорилося...

А в побуті?... Знову звертаюся до жінок, тільки з другого боку... Хіба ж так хто робить, як ти? Що не місяць, то й нова в тебе жінка...

Коли про це почули від Ганни, то наче була для них це новина,— всі втопили в рябеньке обличчя та гриватий чуб Мозюпи свої очі.

— А я буду говорити про Кашику й Шкіля...— почав Конюра.— Рік тому, для всіх не таємниця,— що вони і я— це була одна ланка. Торік і я його хліб у себе передержував. Тепер же в діда Кашики шкілевого хліба у сажі, де Кашика годує підсвиночка, що подарив йому Шкіль—не мало, не багато, щоб не збрехати,— пудів з триста лежить... У нього стільки ж ще й дома... А гадаю, що Мозюпі багато в чому заважає і квартира в Шкіля...

Взяв слово Кононенко і зауважив, що Мозюпа помиляється, коли говорить, що куркулі є не вредні, чесні. Не розгорнули масової роботи, от де хіба...

— Не тільки ми, а й комсомол, і стінгазета, й комнезам, і кооперація, навіть хата-читальня, школа всі не відчували того, що справа йде про могутню зброю соціалістичного наступу на куркуля. Що тут треба обговорювати? Станція вириває з під ніг глітая ґрунт визискування, ось тому то й зустрічаємо такий шалений опір. Куркуля тепер, як окуня треба ловити з хвоста. А до таких, як дід Кашика, ми ще не навчилися підходити... Він в Шкіля і днює й ночує, а ми хоч годину приділили йому уваги? Ні. Таких треба взяти на облік, прикріпити себе до них й уперто почати боротьбу.

— Говори, та так все, як сам собі,— звертається дід Максим до Мозюпи.

— Що ж, я тут все приймаю. Правильно, все правильно... Вина товаришів, що раніше на мене не тюкнули... З завтрашнього дня квартируватиму в Цехмистренчихи.

— Нова робота,— всміхаються майже всі.

— Ні. Я серйозно. В неї гуляща хатина, бо дочка її вийшла заміж. Тепер про станцію. Скажу по правді, що й тепер після таких зборів, ще більше роздвоївся... Моя теорія про договірні групи напевно є правильніша. Сози лякають селян...

— Хватить,— спокійно видавив дід Максим, а в середині клекотить,— ти маловіром і здохнеш... буде... все зрозуміло... Ти ж, Конюро, готуйся з Цехмистренчихою та Пе-

репелицею до від'їзду на екскурсію в район старої машино-тракторної станції. Довгенько потім говорив редактор про плян роботи низової редакції, умовилися спільно працювати й на цьому розійшлися...

Останніми вийшли дід Максим і редактор. Дід Максим довгенько розказує всю історію з Мозюпою і розкриває карти:

— Вже в райпаркомі про це все з'ясував і завтра Мозюпу відкликають до району, а секретарем партосередку висуваємо товариша Кононенка...

Х

Ще в сінях Шкіль і Сутула зустріли високого гнучкого й нервового архирея. От такої несподіваної гостинности він радо усміхається з-під своїх великих темнуватих окулярів і розглажує велику чорну бороду.

— Мир вам... — не помітив, що в Сутули поріг низенький вжарився зі всього розмаху потилицею й до збитого місця прикіпає рука. Моргуля набігла з яйце. Стало ніяково, але не пройшло й з півгодини, як всі молитовно сиділи за столом великої кімнати, — як сам про неї говорить Сутула. В цій кімнаті він сам не живе. Вона тільки для гостей, для відпочинку, а оце після організації куща колгоспів у ній живе кущовий агроном Ништа.

В цій хаті таки гарно прибрано. Печі тут немає, топлять її з хатинки, де спить наймичка Вустя. На покуті хоч і мало ікон, — тільки дві, — але ж зате вони яскраво кидаються на очі своїм розміром, — грубі й коштовні. Перед ними лампадка — не горить, а тільки з-під низу біліють цурки на овечі ливтарі. А треба знати, що Петро Панасович Сутула дуже любить овець і до революції їх мав отару з сот п'яти...

Через це не випадково є й гравюра картинки — Джорджоне „Концерт“ де на обріюпасуться вівці, а на першому пляні напівголі жінки. Ця картина перейшла до нього з зруйнованого будинку ще в перші часи революції, як ходив Сутула розбирати панські маетки.

Над першим сімейним ліжком з величезними подушками висить портрет Шевченка, а під ним поличка з біблією та псалтирем... На сволоці сажею вимашчено великого хреста, а на вікнах теж такі хрести, тільки менші.

До круглого столу, якого недавно купив Сутула в попа, присунено скриню,— жіноче придане,— й це все застелене однією скатертиною до землі.

Готувався Сутула зустрінути гостей не аби як. Все, що душа забажає,— те й є. Вустя, як та тулька в воді,— то сюди, то туди. „Подай, однеси, переміни, витри, налий, підкинь, наріж“,— ці слова Вустю ганяють з хати в хату. Вустею всі потокають, бо вона кривою вродилася. Батьки повмирили, а вона найнялася до Сутули і оце живе в нього і весни не бачить. До всього привикла: і до лайки, і до бійки. Така за-туркана, що ні вона ні до кого, ні до неї ніхто не ходить. Раніш Сутула її остерігався... Коли всі гості гуляли, то казав: „поставила й удались...“

Пройшло три роки й Вустя маломовністю своєю заспокоїла будьяке підозріння в Сутули. Останнім часом і Вустю не „вдаляють“, як то було раніш. Тепер Вустя прислужує за рубля на місяць й агрономові. Сьогодні Вустя, як ніколи, на ногах з самого ранку, все готує, шикує, догджає...

Навпроти Сутули його жінка. Бліда, вся в зморшках, і як вона не підправляла біленький платочок, що звисає з голови, щоб бути молодшою, але вже видно, зуби трухляві, таке вже й тіло.

— Маріє Андрієвно,— звертається вона до вчительки — дайте вашу тарілку, я підкину сметани... А ви їжте,— переводить свої очі в бік архирея,— на нас не дивіться, бо ми вже двічі вечеряли... Не спимо, думаємо: от-от приїдете... Так і вийшло...

Сутула налив всім „фруктової“ і підніс на тарілці отцю Іванові:

— А ну, беріть та пийте до дна,— на дні — молоді дні...

Хвилина вагання, а потім отець Іван глянув на архирея й зауважує Сутулі:

— Починайте, раб божий, по черзі — сказав оце й надавлює бровами до землі та дметься лопухом на вогні, мов би то гнівається на Сутулу:

— Хіба ж ще й тебе вчити?

Агроном Ништа мало їсть і все шукає слухної години щоб заговорити з вчителькою,— донькою місцевого попа.

Вона була на курсах влітку минулого року,— то ще тоді зазнайомився...

Вчителька знає собі ціну й те, що агроном за нею впадає. Сьогодні вона з ним грається, як дівчинка іграшкою. Бере нарочито келишок водки й примушує з нею пити до дна... А сама так делікатно тримає келишок й тільки мочить в горілці нафарбовані губи...

Архирей, видно, добре вимерхався дорогою. Доки не вбгав півгуски та тарілки сметани — майже ні на кого не дивився... Ще б їв би сметану, — так у ній зачепив й виволік довжелезну волосину, аж виделкою об тарілку заскрёготав, так стало йому неприємно і він знову її затовк у тарілку сметани...

Агроном Ништа і на місці не всидить, наче той ленок на сковороді. Він так і стежить за вчителькою, щоб чимнебудь їй прислужити. І коли за послугу одержує подяку з - під довгих вій, — то наче займається полум'ям і тре хусткою лоба, шию, щоб не так було помітно.

А вчителька, як та кішка з мишкою бавиться, все сміється. Ніби вона цей сміх тримає завжди наготові, щоб не прозивати всміхнутися, коли Ништа що скаже.

На дворі залилися собаки.

— А піди виглянь, Вусте.

— Це, мабуть, з'їджаються пастирі...

— Приїхали батюшки... — відрапортувала Вустя.

Не пройшло й години, як до хати Сутули насунули попи, майже зі всього району... Видно по всьому, що їх повідомлено ще раніше про час приїзду архирея. Всі такі заклопотані, один одного розпитують, що і як...

— Сідайте, сідайте... — запрошує Сутула, а потім до Вусті, — біжи до Жигиря за фруктовою...

— Та він серед ночі не дасть...

— Не рипи, стара... Біжи, Вусте. Скажи, що просили товариш агроном, — мов до нього приїхало начальство з округи... Так і скажи.

Вустя довго стукала в міцну браму кооперативної крамниці, калатала собак і нарешті вийшов чоловік — сам Жигир.

— Це я, дядюшка, од Петра Хванасовича, у них округове начальство, фруктової просять...

— Мабуть, із тракторної станції хто знову приїхав?..

— Ну — да...

— І вмер би, то не дав би, ну, для начальства вважаю...

Ще зо два рази доводилося Вусті бігти до Жигиря за „фруктовою“, бо всі вони кидаються до вина, як Шкіль до наймички.

Ништа зовсім сп'янів і дає слово вчительці кинути геть свою роботу по колективізації та поїхати з нею подорожувати... Свою відпустку мотивує хворобою, яка вимагає наче б то Кавказу, чи Криму...

Сутула обіцяє допомогти їм грішми:

— Зроблю все, що хочеш, батькова доню... Тільки так роби, щоб ніякого сліду, неначе ти по воді пливеш...

Коли з половини лягли спати, то Шкіль з Сутулою перейшли до другої кімнати й радяться, як прибрати з дороги таких, як Конюра...

— Ви ж їй скажіть, щоб вона з агрономом була тиха... — напучає Шкіль.

— Та я вже їй казав, що тільки тиха вода людей топить, а бурна ляка. Ха-ха-ха... ха-ха-ха... ха-ха-ха...

— На жовч і мухи не зловиш... Хо-хо... хо-хо... хо-хо...

А ранком другого дня по всьому району дражливе калатання дзвонів готовить зустріч архирею...

XI

Редакторові похідної газети не спиться. Доведеться оташувати редакцією в Цехмистренчихи. А, звісно, це не Шкілева кам'яниця. Долівка глиняна й повно бліх у соломі, що її наслали, щоб м'якше було спати.

І не тільки блохи турбують редактора. В нього в голові накреслюється детальний плян роботи виїздної редакції. А на зорі до редактора прибиг дід Максим.

— Ранок, як віл уже, а ти спиш... В Дар-Олександрівці он уже чорти й архирея принесли... — усміхається дід Максим.

— Нова робота... Ач, ти, рахуба... — мне скуйовджене волосся редактор — таки це треба вставати й готувати анти-релігійну сторінку... і ви, діду Максиме, смаліть нашим авто до Райпаркому, може вони ще теж не знають, та роз-

кажіть про наш плян роботи. Похідна газета хоча й видаватиметься тут, але її мотоциклом і велосипедом розвозитимемо по всьому району. Скажеш, щоб і вони писали... Похідна редакція має двох накладачів, агронома й редактора. Оце і всі сили. Крім друкарні є радіо, кіно і виставка нових книжок.

— Так за роботу,— вся експедиція проснулася й пірнула у роботу.

Редактор скликав нараду сількорів і всіх, хто цікавиться газетною справою. Розподілили село на кутки, а кожен куток на десятки, виділили робочі вдарні бригади і оголосили добровільний набір культармійців.

Так як надвечір, приїхала робоча бригада й з комуні. На чолі цієї бригади сам Омелько Дробот.

— Нате, товаришу редакторе, й наш вам матеріял про куркулів Христюченків... вже їх здихалися... Вичистили...

— От молодці, а скільки ви дасте культармійців?

— Та хоч і всю комуну запишіть...

— Ні... ні... таких, щоб можна б було влити в бригади...

— Ну, я розумію, оце ж я з ними й приїхав... Он з десятків — такі, що хоч у вогонь,— то полізуть...

— За пляном роботи вам доведеться працювати з робочою бригадою шефів. У вас одне завдання: привести до порядку хату-читальню, на кутках влаштувати червоні куточки та стінгазети. Сільрада обіцяє допомогти коштами з місцевого бюджету,— так ви грошей не тратьте, робіть самі, втягніть бідноту, середняків, а гроші дамо...

Увечері Костянтинівки й не впізнати. Біля майдану навпроти церкви радіо,— говорить Москва-Харків, на п'ятому й другому кутках працює кінопересувка.

Бригади охопили все село, кожен куток, кожен двір... Збирають матеріял, читають газету, розпитують і самі ведуть розмови про колективізацію...

Та й у редактора двері не зачиняються: не тільки з Костянтинівки, а й з сусідніх сел подають матеріяли до газети. Серед відвідувачів є й „пляновики“.

— І мені по злобі довели плян хлібозаготівлі до двору... — сумно говорить пляновик Носаков. Говорить і руки моли-

товно склав на грудях. Редакторів здається, що Носаков от-от полетить живим на небо...— записали мені есперту триста й тепер увели до десятипроцентників...“

— За віщо ж вас оподаткували в експертному порядкуві?— жмуриться на нього редактор.

— По злобі... повірте... по злобі хтось доніс, наче, що я перекупщик, спекулянт і ото за те еспертником рахують... І я ж не куркуль якийнебудь, маю голос, а тільки ото есперт накинули по злобі...

— Кажете, що й маєте виборче право?..

— Так, як бідняк з бідняків... Подивіться на цю бумажку, це витяг з протоколу нашої земгромади...

Редактор читає витяг і прикусює губу: „єдиногласно постановілі, як дореволюційного времені батрака, нині, благодаря енергійной роботи, Носакова счітають середняком“... — А яке в вас господарство?..

— Та я його тепер нажив... дві хати, двоє коней, ото сарай мій,— де кооперація торгує,— гадав мати свою крамничку, та не повезло,— погоріла клуня—так не було грошей...

— А скільки ж вам доведено пляну?

— Та ось... Триста дванадцять пудів...

— Скільки ж ви вивезли вже?

— Ось квитанції, дивіться самі...

— Це ж ви ячмінь, просо, кукурудзу вивезли, а де ж пшениця й жито?

— Не вродило... Житце паганеньке хоч і було, так трохи оце зморов, а то придержу на насіння... Про пшеницю так і не згадуйте... вимерзла озима, а ярої і не сіяв, бо мені ж не дали й семенов... Оце говорю правду, весь перед вами, що хочете, те й робіть, а злишків твердих культур нема.

— А ви ж кажете жито є?

— Та хіба ж ото й сам не їж, а отдай?..

— В комуні здали все, перейшли на ячмінь, бо вони хотять, щоб їхня пшениця допомагала в справі індустріалізації нашої країни...

— Радніші б і ми допомогти, ну, де ж її взяти, як не вродило!..

— Ні - ні... ідіть та здавайте...

— Так ви ідіть до мене та подивіться... Ідіть шукайте, та в мене й зернини немає!..

— Шукать ми не підемо, бо коли шукають, то знаходять тільки те, що погано заховано....— суворо зауважує редактор і приймає скаргу другого, третього й так аж до півночі...

Другого дня ластівкою летить похідна газета...

Не обминає нікого. Залітає й на піч. А зміст цієї газети: і про куркулів Христюченків і про „плянників“, що залізли до колективів, і про нову перевірку в комнезамі... Є в ній і про Шкіля та Кашику... Виявили в Кашики захованої Шкілем пшениці 399 пудів... Хоч намісто з неї нижи, така хороша пшеничка... Ставлять питання про те, щоб викинути Кашику з комнезаму. Лист селянина Левченка про організацію червоної валки імени „Далекосхідньої Червоної Армії“...

Є повідомлення, що в Носакова — теж викрили ями на полі з житом. Розказує якийсь сількор під псевдонімом „Наймит“, як злетілись чорні круки до Дар-Олександрівського Сутули... Як вони піячили... Там і кущовий агроном, і отець Іван, і Шкіль сиділи на одному ослоні...

Дивні діла пішли. Газетка пролазить через бригадирів на мотоциклі, велосипедом, автом, верхом на коні, через виконавця, листоношу в найглухіші закутки...

Друге число похідної газети вже вмістило листа першого кутка про те, що він виходить на соціалістичне змагання з п'ятим кутком. В умові про змагання такі пункти:

1. Всі 29 дворів, за винятком одного (куркульського) до 14 жовтня переходять на статут созу.

2. Організовано, червоною валкою здаємо всі хлібні лишки за пляном протягом двох тижнів.

3. Озимий клин засіваємо гуртом через організацію кінної колони, а коли до сівби озимини будуть трактори, то своєю кінською колоною виоремо на зяб тридцять десятин.

Це наслідки роботи Конюриної бригади. В його руках похідна газета наче саківський плуг переорює старі облоги темряви.

Здавалося, що дощів уже й не буде цієї осені. Навіть у вересні і то така спека, що дихати нема чим.

Засидівся Конюра на зборах комнезаму от і доводиться глухої ночі підтюпцем іти аж на край села.

— Добре їм, — думає Конюра, — вони близько живуть. Ганна ж не піде до комуни, а заночує в редакції, а дід Максим в Кононенка.

Конюра топає й топає... Село так ніби й не велике, а розтягнулось балкою на цілих три кілометри... Іде й по-свистує, щоб не так було сумно. Як не є, він же свого часу декого й розкуркулював, а за землеустрій хіба мало переніс? ... Хіба мало було лементу за садибу? Взяв же її на найкращій землі. Як закопував сохи, то дехто, наче шуткуючи, робив зарубку:

— Ти ж став її на колесах, щоб легше було її звозити як до чого прийдеться...

Іде Конюра й бачить, що в хаті вже не світиться.

— Певно, Явдоня вже й спати лягла... — стукає у вікно то в двері Конюра.

— Що, хіба гасу немає, що не світиш?..

— А де ти шльондаєшся? Дитина вже давно спить, Хведько ще з вечора ліг...

— А мені ото щаслива година, коли засне дитина - жартує Конюра.

— А я сама, хоч з ума сходи... Чую, — стукає - сердюся, ну хоч постукай... А там собі думаю, може це не ти, а яка собака гріється серед ночі... Ну, як — укрутили?.. Чого ти мовчиш?..

— Та дай же мені повечеряти...

Конюра довгенько возиться з газетою, перечитує, усміхається...

— Я ось тобі почитаю, хочеш?

— Бери он їж, та спати лягай.

— Хто хоче багато знати, то треба мало спати... — усміхається Конюра.

— Та ти мені розкажуй про станцію, а не газету тичеш.

— Рішили ще роздивитися, як воно й що... — спокійно говорить Конюра й ламає окраєць хліба до молока.

— На що роздивитись?

— На стару станцію... де вже вона кілька років працює...

— Брешуть, хіба ж вони де є?

— Є... є... і в нас і в Росії і на Кавказі. Рішили туди надіслати своїх людей, делегатів.

— Та й пошлють таких, що збрешуть...

— Хіба такий збреше, як я,—усміхаючись залицяється Конюра до Явдоні.

— Куди ти прешся? — кидається з руками до обличчя. — Я так і знала, що ти влізеш! А хата ж моя як? ... Ой... ой... горе...

Конюра встає, хоча й їсти хочеться, та де там вже його ковтнеш, коли Явдоні не по собі.

Встає й підходить до неї. Та де там: і руками, й ногами: геть від мене, невіро!

Повернувся біля колиски, дивиться, доня спить і крізь сон усміхається, наче б то радується, що така історія з батьком. Стоїть Конюра, любується її віями, од яких ще зовсім невеличкі лягають тіні й якимось розгублено колише Орісю за верьовочку... Чомусь хотілось говорити, виправдувати себе перед донею. Але ж щоб не розбудити, Конюра видавив із себе тихо, майже про себе:

— Хіба ж я хочу зробити гірше?...

XIV

Цієї ж ночі Кашика з Шкілевим сином пораються на подвір'ї Конюриному. Злоба Шкілева не вгаває і хоч кілька днів перед цим його заарештовано, але через Сутулу синок дістав наказу від батька... помститись і пострахати.

— А як не горітиме?—запитує дід Кашика.

— Одна в нас з тобою думка... — відповідає син Шкіля й хлюпає нафту на рогіз і клоччя...

— Н-на, неси... — наказує дідові син Шкіля. Він собою хоч і невеликий парубійко, але великої злости в ньому повно.

Дід Кашика вважає себе за підлеглого й слухається, як череда пастуха, тільки робить усе не поспішаючись, наче в себе на подвір'ї. А Олекса хвилюється, оглядається, крадеться, на животі лізе аж до Конюриної хати.

Дід же навіть не нагинається біля вікна, що виходить на подвір'я й не закрите. Конюра залишає відкритим, — так наче безпечніше. Дід Кашика підшов до нього й шкрябає нігтем газету, що нею затулена розбита шибка. Проткнув пальцем і хитає головою, певно пригадує, що в нього дома теж розбита шибка, тільки не газетою затулена, а ганчіркою... Зачиняє віконницю та ще й заверткою притиснув. Хотів було ще сісти відпочити на коток, яким колись разом гармонували ячмінець, — тепер цей коток наколовся й його використовують замість призьби, але заглядив, що причілки вже жевріють і поспішає до загати в садки.

— Та не лети... — стримує дід Шкілевого сина, — трохи згодом народ бігтиме й ми за ним...

Не встигли одійти й за город, як вибухло позад море полум'я. Вогневі язики лижуть свинець неба. Він розтоплюється й розбризкується золотими снопами...

— Бам... бам... бам... бам... — розриває повітря металеве гудіння великої церкви.

Собаки валують, знялася гуркотнява, галас. Біжать вулицею, городами, а там здаля чуто торохкотіння пожежки.

— Ходить і ми, — тягне Олексу дід Кашика.

— Я не маю голосу... — та подався додому...

Дід Кашика насуває шапку, висмикує з тину кілка й хамелює на пожежу.

Прокинулася доня Конюри й тре ручкою біля носа, біля вуха... Дим лізе їй в очі, в рот, ніс... Дитина починає схлипувати. Хоче крикнути: „мама“, бо тільки це слово й знає... Та ж не в силі це вимовити... Дим ковтає...

Материне серце, хоч вух і не має, але воно чутливе. Явдоня кидається до дитини, аж у хаті повно диму, стеля тріскається, шарудить і на обличчя сиплеться гарячий пісок.

Вихорем схопився й Конюра. Вмить грюкнув сінешними дверима — до хати шугає вогонь... В сінях немає стелі, так що з даху падає прямо на долівку, вийти не можна. Конюра метнувся до вікна, вдарив по рямі, натиснув плечима, так і витиснув ряму. Вхопив дитину й першим вилетів на свіже повітря. Явдоня кинулася за ним, але зачепилася підтичкою за завертку й грюкнулася головою об коток — так і розпласталася... Вогонь лиже її очі, вилиці, ніс, па-

зуху. Смерека схопив вила, зірвав підтичку з заvertки й виволік Явдоню на подвір'я. Конюра вернувся до хати, виніс і хлопця. Хтось лле межі очі воду, певне, дід Кашика бо стоїть перед очима й бідкається, що води в колодязі мало...

Полум'я ненажерливо ковтає бантини, крокви... Мов лютий звір своїми розpalеними очима зазирає полум'я в усі закутки Конюриної хати. Вогонь наче шукає, де ще залилося свіже місце, його цікавить, де поділися господаркі хати. Дехто бризкає відром, як кухликом у піч.

— Поможє, як сухому попіл... — кривиться дід Кашика.

Конюра глипає на дитину. Він хоч і знає, що вона нежива, але покласти її чи поколихати він не може. Руки наче залізні і з них нікому не вирвати його любої доні... Кругле добре обличчя Конюри посиніло, кривиться... Рот відкритий, очі набрякли. Волосся на голові віхтем звисає на чоло. Сорочка на ньому розірвана, обшмалена...

— Води... води... — кричить, рве на собі єдину сорочку Конюра й сам розціплює Орісі зуби...

Хтось лле брудну воду... Але очі любої дочки вже заозерилися, руки оквісилися так, як і в матері, а на губах у обох закіпається кров...

— Мамо... — тормосить Явдоню синок... — чуєте... — та в сльози.

— Моя-моя... і... — лебедем ячить над дочкою Конюра, а спина дріжить, наче змерз у пізню оранку. Він схилився до дитини й милує свою Орісю в останнє... А на обличчя страшно й дивитись: воно в неї біле, таке хороше, а тепер — темносинє з кривим ротом і шкляними очима під бровами, які високо, високо попідлазили вгору.

Безмовно й безрадо дивиться Конюра, понуривши голову, — в очах мигтить вогонь, тільки не його доньки. Мерехливе небо все в сажі. Навколо все обсмажено, як гиря. Сумно, й прошибає їх голови вонючий, сірувато-жовтий дим.

Дід Кашика нюхнув цього диму, покрутив носом наче від хрону, зморщив обличчя, немов стягнув на шнурочок капшука з тютюном і, похилившись, пішов геть.

Закінчення буде